



## REFERÈNCIES LITERÀRIES

**Cèsar August Torras:** Excursió a Centelles (15 de desembre de 1878), Memòries de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, p. 352, Barcelona (1878).

**Maria de Bell-Iloc:** Vigatans i botiflers (1878), Curial Edicions Catalanes, p. 47, Barcelona (1987).

**Maria de Bell-Iloc:** "Lo castell de Centelles", a Llegendari, Biblioteca Serra d'Or, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2004).

**Ramon Arabia i Solanas:** Excursió al Montseny (26-27-28 de juny de 1880), Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana, tom 2, p. 209, Barcelona (1880).

**Santiago Rusiñol:** Lo Castell de Centelles. Impressions y paisatges. 12 de maig de 1882, Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana, tom 4, p. 200, Barcelona (1882).

**Àlvar de la Gandara:** Excursió col·lectiva a Centelles i al castell de Sant Martí (18 de maig de 1882), Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana, tom 4, p. 170-171, Barcelona (1882).

**Artur Osona:** Excursió particular al Pla de la Garga, serras de Bertí, de Safaja, de Posas y de Gallifa y al Alt Vallès (16 de desembre de 1883), Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana, tom 6, p. 142-143, Barcelona (1884).

**Artur Osona:** De Sant Feliu del Pinyó per Castelltersol a Santa Coloma Sassera, Collsuspina, y per dalt de las cingleras a Sant Martí de Centelles, Pla de la Garga, l'Abella, Valldeneu, Montmany, Puigraciós y Sant Vicens de Riells del Fay (18 de maig de 1885), Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana, tom 10, p. 262, Barcelona (1888).

**Josep Galbany:** Excursió oficial a Sant Miquel sas Perxas, Bertí i Puig Graciós (21 de gener de 1894), Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, vol. 4, num. 12, p. 33-34, Barcelona (gener-març 1894).

**Narcís Oller:** Pilar Prim (1906) Edicions 62, col·lecció Buxaca/Selecta, p. 16-17, Barcelona (2006).



Santiago Rusiñol, Castell de Sant Martí (1883)

Sols los que com nosaltres han sortit ab l'únich propòsit de recórrer paisatges, de contemplar monuments, de visitar ruinas y bellasas, poden comprendre lo estat d'excitació febrosa que presideix los moments avans de marxar, moments en que fins los homes més matemàticament sèrios, convertintse en aquell instant en criaturas, s'oblidan del paper de serietat que representan i s'entregan en cos y ànima a una agradable expansió

Santiago Rusiñol, 1882

La Renaixença catalana fou un moviment literari i cultural influenciat pel Romanticisme que consistí en la revaloració de la llengua, la literatura i l'entitat històrico-política catalanes a partir, sobretot, de la segona meitat del segle XIX. D'aquesta manera, sorgí entre la intel·lectualitat catalana del moment un renovat interès pel passat històric de la nació i per les antigues tradicions i costums del país.

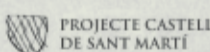
Coincidint amb aquest interès, l'excursionisme es desenvolupà com a activitat col·lectiva, recreativa o científica, i se'n començaren a formar les primeres associacions, com l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques -l'actual Centre Excursionista de Catalunya- que fou fundada el 1876.

Sant Martí de Centelles i el seu entorn natural es van convertir en una de les destinacions preferides pels excursionistes. La facilitat d'accés per ferrocarril, la situació a mig camí entre Barcelona i Vic, la proximitat del Montseny, van fer que Sant Martí esdevingués un destí força popular, per l'atractiu dels seus paratges, i per l'encant romàntic del seu patrimoni històric.

"Els Camins de la Renaixença" es basa en els testimonis de literats i excursionistes que, a cavall dels segles XIX-XX, visitaren el municipi de Sant Martí: **Cèsar August Torras** (1852-1923), **Ramon Arabia i Solanas** (1850-1902), **Àlvar de la Gandara** (1882), **Artur Osona** (1840-1901), **Josep Galbany i Parladé** (1894), **Narcís Oller** (1846-1930), **Maria de Bell-Iloc** (Maria del Pilar Maspons i Labrós, 1841-1907) i **Santiago Rusiñol** (1861-1931).



contingut MARIA JAIME / disseny WIT / podeu trobar aquest full llibre al web municipal



Carrer Estació, 2 Sant Martí de Centelles  
tel: 93 844 24 06 fax: 93 844 11 20  
st.martí@diba.cat · www.smarticentelles.org



**els camins de la Renaixença**

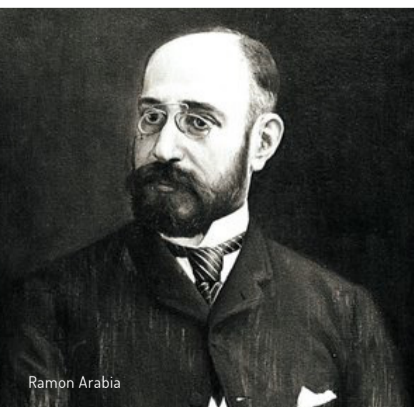
ruta literària de Sant Martí de Centelles



### 1. L'ABELLA

Comencem la ruta al veïnat de l'Abella, nucli urbà de Sant Martí originat als segles XVI-XVIII. L'hivern de l'any 1878, escrigué Cèsar August Torras, "Lo dia ja avansava y totas las casas se veyan tancadas, sens notarse en lloch aquella activitat de la gent del camp que's lleva primer que'l dia. Sols per algú pelat caminet, tal volta venint de missa matinal, se veyia alguna pagesa, coberta ab la caputxa negra, si era alguna velleta, y blanca, si era alguna tendra nina. Aquesta, lleugera com una dayna; l'altra, arraulida com un cotoliu. Algún home que's vegés per casualitat, ó anava cobert ab lo folgat gambeto, alsada la caperutxa, ó be embolcallat ab feixuga manta. Lo sol daurava los pichs més alts de las montanyas y las puntas enlayradas del Montseny estavan jaspiaadas per la blanca neu que las cubria".

Dos anys després (1880), Ramon Arabia va dir, en referència al pont del segle XVIII que comunica avui l'Abella amb Aiguafreda, que "la entrada per la part de la riera, ab lo pont, l'aygua, las casas y'ls arbres, es típica, y á no portar tanta pressa, nos hi aturariam á traure'n una apuntació".



Ramon Arabia



### 2. DE L'OLLER A VALLDANEU

El 1885, passà per aquest camí Artur Osona, autor de nombroses guies excursionistes: "A las 7h30 passávam per Can Oller, gran casa de pagés de l'Abella, situada á sobre mateix y á pochos passos, de l'estació de ferrocarril; per sota de dita casa baixárem al torrent Oller, que atravessárem, pujant ab 2 minuts á la Casa Nova de Valldeneu; sobre la meteixa s'ovira una gran casa, que es la Rectoria de Valldeneu y de la Abella; seguint lo caminet que passa per la esquerra de la casa Nova, á pochos passos y per sobre de la via férrea, y girant tot seguit á má dreta, á las 8h5 arribávam á la típica y bonica iglesia románica de Valldeneu, parroquial de l'Abella".



### 3. PUJADA A LA TRONA PEL GR-5

Prenem el GR-5 i, tot pujant en direcció a la Trona, una de les fites de l'excursionisme català, mirant cap al Montseny i Tagamanent, vénen a tomb les paraules de Ramon Arabia (1880): "lo pla inclinat sobre'l que s'aixeca Tagamanent, sembla prolongarse suaument fins al nivell dels pobles de la línia, y lo que resulta es que fins á n'aquestos s'han de baixar tres ó quatre grahons y cada un tapa'ls altres y pareix esser l'últim. Pedras brunyidas y relliscosas per efecte de la continua llepada de las ayguas, ufanosos alsinars y rieras y torrents, sorrals y pedregam".



#### 4. ESGLÉSIA DE SANT MIQUEL SESPERXES

Un cop a sobre de la cinglera, continuem fent camí cap al nord en direcció a Sant Miquel Sesperxes. Artur Osona visità aquesta antiga parròquia, documentada a partir del segle XIII i reconstruïda al segle XVII, l'any 1883, observant que la "iglesia, edificada sobre la vora de una cinglereta, es romànica de creu llatina y fou restaurada en lo sigle passat, época en que va construhirse la cúpula central. En lo altar major hi vegí un retaule del s. XVII, que m'paregué no tenia cap mérit, lo tabernacle, del renaixement, no m'semblá lleig ni dolent, malgrat que lo temple esta va á las foscas. En la sacristía hi vegérem uns incensaris de coure, d' estil gòtich. En la casa que hi ha al costat de la iglesia, esmorzàrem de las provisions que portávam, puig en ella sols ténen vi y ayguardent. L'altitud es de 800 metres (...) Lo plá hont está sentada la iglesia estava completament nevay y la neu glassada arreu. Lo panorama que ofereix lo plá de la iglesia parroquial, es seductor".



#### 5. PARRÒQUIA DE SANT MARTÍ DE CENTELLES

Tenim un bon tros per endavant. Seguim la pista en direcció cap al nord i després dret cap a ponent, travessem la C-1413 i, un cop passada la imponent masia del Pou amb la seva massissa torre quadrada, tornem a anar cap al nord en direcció a la parròquia de Sant Martí. Artur Osona es referí el 1885 aquesta "romànica iglesia parroquial de Sant Martí de Centellas, que ha sigut tant renovada y restaurada, que apenas res conserva de sa primitiva construcció. Prop de la iglesia hi ha cinch casas: La Caseta, Viladevall, Las Comas, Can Vicens y Can Pere Xich, hont me vaig hostatjar; mes dech recomanar á mos companys la casa de las Comas, que es la principal y la més próxima á la iglesia".



#### 6. CASTELL DE SANT MARTÍ

Des del Cerdà seguim la pista en direcció a l'est fins a trobar la C-1413. La travessem amb compte i, per la casa del Pujol, iniciem la pujada cap al castell de Sant Martí, o dels Centelles. Des del tren que el duia a Centelles, Narcís Oller va descriure l'any 1906 "les romàntiques ruïnes del castell de Centelles, encinglades a l'extrem de la serra que empara el poble, com dalt d'una quilla d'una proa trabucada i departida, per una gran esberla, del cos del vaixell. Però la visió no durà sinó un instant: amb la velocitat del tren, aquell castell fugia, emportat pel vent, a les regions dels núvols, com el temps se n'havia endut, abans, les realitats de sa força i son destí".

El castell de Sant Martí, fou destinació privilegiada d'excursionistes lletraferits entre el darrer quart del segle XIX i fins a la Guerra Civil. Narcís Oller i, sobretot, Maria de Bell-lloc i Santiago Rusiñol són els autors més rellevants.

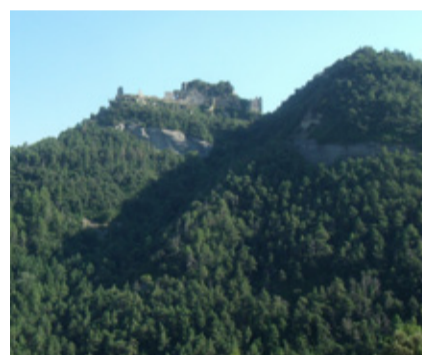
Per Rusiñol (1882), "assentat lo castell dalt de punxaguda penya, semblá que lo vent l' ha de fer gronxar en las nits de hivern; sas macisas torres ahont níuhan los esparvers, s'aixécen sobre munts de ruïnas apilonadas en llurs fonaments; sa capritxosa silueta se dibuixa sobre un celatje grandios, rublert d'arregleradas boyras que s'desfán pera descubrir un cel més blau que l'ideal de la pureza, y la color rogenca de sos murs se confon ab lo vert de las corcadas alzinas, espessos roures y pins drets y descarnats (...). y aixís, caminant ab delit y ab una hora de marxa, arribém al peu de la pujada, hont pera descansar y traure un dibuix, nos assentém á l'ombra d' una arbreda de pins. ¡L'art y la poesia s'han unit pera formar lo conjunt que se'ns presenta devant!"

Uns poc anys enrere (1878), Maria de Bell-lloc situà bona part de l'acció de la novel·la *Vigatans i botiflers a la fortalesa*, de la qual "l'altíssima roca, on estava situat el castell, es presentava a la seva vista imponent i majestuosa, coronada pels merlets i les muralles que l'enviraven; el sol, caient aplomat damunt d'aquella solitària mansió on algun dia s'hi devien haver sentit cants i crits de guerra o bé els corns de caça, daurava les seves mig enrunades cambres on niaven les gegantines aus".  
Ella mateixa va compondre un poema dedicat al castell, que acaba:  
No plores si en tes runes / arrels hi va fent l'heura, / si en tos merlets aniuen / les gegantines aus. / No han mort per ço en la terra / los teus records gloriosos / que els fulls de nostra història / tes gestes guardaran.



Fantasia del Castell dels Centelles (Lluís Rigalt, 1841-1850)

El Castell dels Centelles (Santiago Rusiñol, 1883)



#### 7. CAMÍ DE LA ROVIRA AL PUJOL

Baixem del castell per la pista moderna que comunica les cases de la Rovira dels Cerdans i la del Pujol, històricament vinculades a la fortalesa. A prop d'aquí passà el 1882 Alvar de la Gandara: "los mals passos abundan; alguns posan á proba nostra serenitat y exigéixen continous equilibris pera no perdre la perpendicular; fins hi ha un moment en que estém á punt de descalsarnos pera no relliscar en una roca llisquenta y arrodonida que domina un salt de 30 metres; es lo punt anomenat Codina Mala".



#### 8. PLA DE LA GARGA

Un cop a baix, travessem en compte la C-1413 i enfilem cap al Pla de la Garga, descrita per Artur Osona l'any 1883 com una "gran planura sobre de las cingleras, de bonas terras de creu, que té uns 15 minuts de amplada per 35 de llargada, poblada per varias casas del terme municipal de Sant Martí".

Per la plana arribem a "á la grandiosa casa den Cerdá de la Garga, en la que nasqué lo distingit enginyer D. Ildefons Cerdá, autor del Plano d'engrandiment de Barcelona" (Artur Osona, 1883).

El Cerdà fou, al primer terç del segle XX, lloc de trobada de l'excursionisme catalanista. En l'aplec del 1922, uns abrandats parlaments de representants del CADCI i les notes d'"Els Segadors" van provocar la intervenció de la Guàrdia Civil "amb actitud airada i encarant els mausers" contra la multitud.



#### 9. BAIXADA DELS CINGLES PEL GRAU DE CAN TRES QUARTS

Pel camí que des de la porta del Cerdà condueix cap a migdia ens acostem una altra vegada als Cingles de Bertí, que aquí prenen el nom de Cingles del Cerdà. El grau de Can Tresquarts és un dels passos tradicionals i nosaltres el farem servir per baixar una altra vegada a la vall del Congost. Just a sota es troba la font del Rouret, "tant cristallina com abundosa" (Artur Osona, 1883).

Tanquem el nostre recorregut amb les paraules de Josep Galbany, de l'any 1894: "Aquesta excursió és de las que m'han deixat més grat recort de todas las qu'he fet d'ençà que conecte l'excursionisme. Per aquest motiu suposo que, encare que mal contada, serà de bona memoria pels que ja l'han feta y temptadora pels que no coneuguin la comarca qu'anem á recorre. La serra de Bertí ja es fa curiosa á primera vista: és d'aquelles montanyas qu'atreuen al mirarlas. Vista desde el Congost presenta fantàstich aspecte la llarga filera d'espadats cingles que, separantla del Montseny, obran pas al riu Congost".



Fantasia del Castell dels Centelles (Lluís Rigalt, 1841-1850)

El Castell dels Centelles (Santiago Rusiñol, 1883)